

”Barnaundervisningen” i Järfälla under 1700-talet

Idag när skolan är en lagstadgad rättighet för alla barn i Sverige kan det vara intressant att göra ett nedslag i 1700-talet, när prästerna i Järfälla gång efter annan bad församlingarna om att de skulle låta sina barn få lära sig läsa.

Första gången som skolfrågan i Järfälla nämns är 1724: ”Förmantes samtl. Sokne-männerna, att flitigt låta informera sine Barn hos Kläckaren, äller älliest, der beqwämligast kan wara” antecknades det i sockenstämmoprotokollet från den 19 januari.

En socken var ett administrativt område som bestod av flera närliggande byar, ofta lika med en församling. Vid kommunreformen 1862 avskaffades sockenbegreppet, men fram till dess ansvarade socknen för många funktioner som kommunen idag är skyldiga att erbjuda. ”Barnaundervisningen” liksom fattigvården är två exempel.

Kyrkoherden Lars Westman lovade 1724 också att de fattigaste inte skulle behöva betala för sina barns skolgång och att försöka skaffa fram böcker, bland annat genom att upplåta en del av kyrkans kollekt för ändamålet. Följande år påpekar kyrkoherden återigen att ”alle i bok olärde” skulle få undervisning av klockaren vid påsktiden.

Det var barn framförallt till dem som inte hade det så gott ställt som erbjöds undervisning. De som hade råd anställde istället informanter eller guvernanter som lärde barnen att läsa i hemmet. Pojkarna skickades också ofta iväg till läroverk eller skolor i städerna.

Husförhör

Läskunnigheten och kunskaperna i katekesen kontrollerades från 1686 och ända fram till 1800-talets slut av sockenprästen vid så kallade husförhör. Då förhöordes deltagarna i bland annat läsning innantill, Luthers katekes utantill och Svebelii förklaringar* utantill. I samband med husförhören antecknades vilka som bodde i hushållet, likaså finns uppgifter om födelsedatum, civilstånd, in- och utflyttningar och mycket mer. Därigenom är husförhörlängderna riktiga guldgruvor för den som vill släktforska. Ibland hittar man även andra intressanta kommentarer. Om min egen morfars farfar skriver prästen exempelvis i ett husförhör från

Första bevarade skolbilden är från 1895. Läraren Johan August Wallander var lärare vid folkskolan i Aspås under åren 1890-1909. Äldsta Aspåsskolan i bakgrunden. Foto: Ur Järfälla kommuns bildarkiv.

1830-talet att han ”ser illa”.

Räkning och skrivkunskaper nämns överhuvudtaget inte, utan det var läsningen som var det viktigaste. Från 1779 finns en notering då skraddarmästaren Johan Hök och hans hustru svarar för undervisningen, om att hustrun hade rätt att från föräldrarna få sex daler kopparmynt för varje bok som ett barn lärt sig. De böcker som barnen skulle kunna var ABC-boken, katekesen och Svebelii förklaringar.

Inget skolhus

Någon speciell skollokal fanns inte i Järfälla på 1700-talet. Prosten Lars Honther föreslår 1768 att ett särskilt skolhus ska byggas, men får till svar att det räcker med ett rum i fattigstugan, som kan användas för undervisningen. Fattigstugan låg vid denna tid mellan nuvarande Barkarby torg och kyrkan, utmed nuvarande Häradsvägen. Ett argument mot ett skolhusbygge var svårigheten att skaffa virke till byggnationen samt ved för uppvärmning.

Vid denna tid sköttes undervisningen inte längre av klockaren, utan lärarna tycks ha avlöst varandra. De flesta av dem var kvinnor; flera pigor och en soldathustru finns omnämnda. I ett församlingsprotokoll kan man läsa följande: ”fastän wi hafwa ej annat än qwinfolk, som läsa för barnen, så äro de förut examinerade af Hr Probst, innan de antagas, de komma ock bättre och lindrigare ut, med det lilla de få, än någonsin en karl.” Gången var alltså

den att prästen först förhörde sig om de blivande lärarnas kunnighet innan de fick undervisa barnen.

Möjligen bidrog bristen på ett skolhus till att Järfällabarnens skolgång blev bristfällig. Men man måste också komma ihåg att för bönder, torpare, hantverkare med flera var det något av en lyx att låta barnen gå i skolan. Att vara barn på 1700-talet innebar att man snabbt tvingades bli vuxen och bidra till familjens försörjning eller tjäna sitt eget uppehälle. Därför förklades skolundervisningen till en begränsad tidsperiod, helst under vintern, när barnen inte behövdes för arbete i jordbruket. För många barn var det också långt att gå till Barkarby. Kanske fanns det istället någon läskunnig i hushållet som kunde lära barnen det nödvändigaste. Och det nödvändigaste var som sagt att kunna sin katekes utantill.

Kring 1800-talets början tas en rad enskilda initiativ för byggnation av ett nytt skolhus. Men det kommer att dröja nästan 50 år innan Järfälla får sin första egna skola. Den historien berättas i nästa nummer av Bladet!

INGRID KENNERSTEDT BORNHALL
JÄRFÄLLA KULTUR

**Olov Svebilus (1624 – 1700) var överhovpredikant och ärkebiskop. Hans skrift om hur Luthers katekes skulle tolkas godkändes av riksdagen 1689 och ingick i husförhören ända fram till 1810.*